

DE ALRUIN IN HET VOLKSGELOOF

Johan Janssens

De alruin wordt botanisch aangeduid met de naam mandragora en kent vier subspecies waarvan de bekendste mandragora officinarum L. een grote rol speelde in de wereld van magie en toverkunst. De plant die afkomstig is uit het Middellandse-Zeegebied heeft een korte stengel en een rozet van ovaal-langwerpige bladeren. In het voorjaar verschijnen de alleenstaande bloemen, die eerst groenachtig-wit zijn en later blauwachtig worden. Na de bloei verschijnen gele, zachte bessen. Thans, na twee millennia van overmatige rooien, zijn de wilde populaties ernstig bedreigd. Het woord mandragora waarmee de Oude Grieken de plant aanduiden zou niet origineel zijn maar teruggaan op de Perzische uitdrukking mardum-gia, dit betekent 'mensenkruid'. Het Duits gaf deze plant een eigen naam, namelijk alraune waarvan het Nederlandse alruin afgeleid werd. Dit woord gaat terug op het Oudhoogduitse alruna. Waarschijnlijk is dit woord samengesteld uit alb (elf) en run (gefluister, geheime raad, waarzeggerij) en kan aldus vertaald worden als 'die de geheimen van de elfen kent'. In de wortel zou namelijk een boze geest of demon huizen. Hoe deze plant nauw verbonden was met magie blijkt uit het feit dat de Germanen hun zieneressen Alraune noemden. Deze 'witte wijven' dwaalden blootsvoets, met losse haren en in linnen gewaden rond en voorspelden de toekomst uit het bloed van omgebrachte krijgsgevangenen.

De alruin had haar reputatie als toverplant te danken aan de vorm van de wortelstok. De wat onregelmatige opgezwollen penwortel vertoont met enige fantasie en na enig bijwerken, een vage gelijkenis met de menselijke figuur. Deze gelijkenis ontging reeds de Grieken niet; ze omschreven de plant bijgevolg als antropomorf. In de Romeinse literatuur verschijnt ze als semi-homo of half-mens. In Turkije kent men de alruin nog altijd als adam-kökü of mensenwortel.

De mystiek rond de plant gaat minstens tweeduizend jaar terug. De wortels waren zeer populair als amulet en als ingrediënt bij tover- middelen en liefdesdranken. Echte alruinen waren kostbaar en redelijk zeldzaam. Ze waren echter zo gezocht dat er een gouden handel ontstond in knappe vervalsingen. De klanten werden belazerd met wortels van o.a. de witte heggenrank, tormentil of ganzerik of de bollen van berglook, zwaardlelie of gladiool. De zwendelaars die werden betrapt kregen strenge straffen.

Rond deze plant hing altijd een waas van geheimzinnigheid die nauw aansloot bij de dood. De bijnaam van de alruin, 'plant van hecate', wijst in die richting. De plant was bij de oude Grieken immers toegewijd aan de meesteres van

De mandragoraplant in volle bloei

demonen en schimmen van de dood. In haar tuin te Colchis woekerden de mandragoras welig tussen de andere toverplanten. Deze godin was altijd vergezeld van haar zwarte, blaffende honden uit de onderwereld. Dit laatste feit verwijst hoogst waarschijnlijk naar de manier van opgraven van de wortel. Dit was streng verbonden met specifieke rituelen. Omdat de alruin bezeten was door donkere krachten was de omgang met deze toverplant uiterst hachelijk. De herborist die op zoek was naar de wortel moest zowel zuiver van geest als van lichaam zijn en mocht niet sceptisch staan tegenover magische handelingen. Zoals bij de meeste volksgebruiken was ook deze praktijk tijdsgebonden. Het rooien moest op een vrijdagnacht gebeuren. De plant verborg zich namelijk bij dag en gaf licht bij nacht; dit gedrag gaf aanleiding tot de Engelse naam voor de plant: 'Devil's Candle'. De plant kon ook gaan lopen toen ze de verzamelaar voelde naderen. Het verdwijnen van de wortel kon op twee manieren belet worden: driemaal omcirkelen met een zwaard of met urine of bloed begieten. De herborist nam aldus bezit van de plant. De occulte kracht kon niet meer ontsnappen en moest zich onderwerpen aan de wil van de mens. De voorschriften raadden de wortelgraver ook aan tegen de wind in te gaan staan omdat de plant gevaarlijke gassen verspreidde die blijvende oogletsels veroorzaakten. Eeuwenlang geloofde men dat de alruin een verschrikkelijke schreeuw uitstootte wanneer ze werd gerooid. Iedereen die de kreet hoorde werd gek—waanzinwortel, appel van de gek, Brain thief—of stierf. Vandaar dat honden werden gebruikt bij het verzamelen van de wortel. De mens stopte eerst zijn oren dicht en bond daarna via een koord de staart van een

uitgehongerde hond vast aan de gedeeltelijk uitgegraven wortel. Vervolgens lokte hij het dier met een stuk vlees. Het dier hapte toe en trok op die manier de alruin uit de grond. De mandragora stootte een angstwekkende kreet uit die de hond dodelijk trof.

Rooien van de plant door een hond. (Bodleian Herbal 1426)

De vindplaats van de plant getuigt eveneens van de sterke verbondenheid met de dood. Volgens de overlevering groeide de alruin op galgenplaatsen en ontsproot er uit het zaad of de urine van gehangen dieven. Dit vinden we terug in de volksnamen galgenjong, pisdiefje, Galgenmännchen. De verklaring is te vinden in de Germaanse mythologie waarop een deel van het Europese volksgeloof was gebaseerd. De alruin werd geassocieerd met de oppergod Odin/Wodan. Deze godheid werd aanzien als beschermheer van

dieven en gehangenen. Hij werd aanroepen als galgengod want hij hing zichzelf op aan de Yggdrasil of Wereldes. Daardoor kon hij de toekomst voorspellen. Het vrouwelijk aspect van Odin groeide later uit tot zijn vrouw Frea die als stormgodin de zielen van gehangenen begeleidde naar het hiernamaals. Op die manier werd bij het prepareren van de mandragora een onderscheid gemaakt tussen een mannelijke (Odin) en een vrouwelijke (Freawortel). Het christendom kerstende het volksgebruik van de alruin en vergeleek de wortel met de eerste man Adam. De benedictijnse non Hildegard von Bingen (12de eeuw) schreef in haar geneeskundige verhandelingen dat ze zag hoe in de wortel een duivelse kracht school. De alruin groeide in de christelijke traditie uit tot het symbool van de Boom van het Paradijs waarrond zich het kwaad kronkelde in de gedaante van een slang. De plant werd in verband gebracht met satan en werd in de volksmond bekend als duivelsplant, duivelsappel, duivelsjong of Devil's food.

Amuletten of talismans droeg men bij zich of bewaarde men in huis als gelukbrengende voorwerpen. Wie een als mannetje of vrouwtje gemodelleerde alruin bezat en hem of haar verzorgde kon grote voor- delen verwachten. Zo maakte de alruin soldaten onkwetsbaar en werden kinderloze vrouwen met erfgenamen verblijd. De wortel kon op alle gestelde vragen een antwoord geven. Hij of zij zag in de toekomst en bracht verborgen schatten aan het licht. In de volksgeneeskunde werden wortels verwerkt in drankjes die voorgeschreven werden tegen krampen en stuiptrekkingen, reumatische aandoeningen en tandpijn. Het medicijn werd ook gebruikt om agressieve aanvallen van psychische patiënten — maanzieken — te onderdrukken; vandaar de naam maankruid.

De mandragora was in de middeleeuwen ook zeer bekend in heksenmilieus. De alruin behoort net als belladonna en doornappel tot de groep van de nachtschaden. Al deze planten bevatten alkaloiden die een roesverwekkende, narcotische en tenslotte in hoge dosis een dodelijke werking hebben. Deze planten werden gebruikt in de zogenaamde heksenzalven. Op dunne plaatsen van de huid (onder oksels of in de vagina) werd deze zalf ingewreven. Op die manier drongen de alkaloiden in de bloedbaan en werden de vrouwen in een delirium gebracht. Dit ging gepaard met hallucinaties. De vrouwen dachten op bezemstelen door de lucht te vliegen en gemeenschap te hebben met de duivel. Het was ook moeilijk om van de alruin af te raken. De bezitter kon de wortel alleen kwijt als hij ze aan een lagere prijs doorverkocht. Dit herhaalde zich telkens tot de prijs niet meer kon verlagen. Deze persoon moest dan zijn ziel prijsgeven aan de duivel en eeuwig branden in de hel. Wanneer de bezitter de wortel om een of andere reden achteloos wegwierp dan keerde ze vanzelf terug. Door dit gedrag vertoonde de alruin veel gelijkenis met de huisgeest of kobold die eveneens nooit van zijn bezitter week.

De plant was eeuwenlang hecht verweven met de volkscultuur en kon zich

telkens opnieuw aanpassen aan de wisselende patronen binnen het volksgeloof. Vandaar dat de alruin zich door de eeuwen heen als supermagische plant kon handhaven.

Mandragoramannetjes

LITERATUUR

Delatte, Armand, 'Herbarius, recherche sur le cérémonial usité chez les anciens pour la cueillette des simples et des plantes magiques.' *Revue belge de philologie et d'histoire*. 1937 #3 p. 736–738.

Gessmann, G.W., *Die Pflanzen im Zauberglauben. Ein Katechismus der Zauberbötanik*. Couvreur, Den Haag, 1986.

Laarss, R.H., *Das Geheimnis der Amulette und Talismane*. Couvreur, Den Haag, 1970.

Ravensdale, Tom & Morgan, James, *The Psychology of Witchcraft*. John Bartholomew and Son Limited, Edinburgh, 1974.

Sherf, Gertrud, *Heksenkruiden en Toverplanten*. Zuidnederlandse Uitgeverij N.V., Aartselaar, 2003.